

**FOLKLORŞÜNASLIĞIN TARİXİNDƏN. ИЗ ИСТОРИИ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ.
FROM THE HISTORY OF FOLKLORE STUDIES.**

Ayaz Vəfalı

“Ədəbiyyat qəzeti”nin baş redaktoru (Azərbaycan)

XALQIMIZIN MÜSTƏSNA XİDMƏTİ

Novruz bayramından söz düşəndə ilk öncə xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun aşağıdakı sözlərini xatırlayıram: “Xalqların lap qədimlərdən gələn çox gözəl və maraqlı bayramları vardır. Bu bayramlarda insanlar həmişə həyatın çətinliklərini, dərd-qəmmini unutmağa çalışıblar. Çalışıblar ki, bayramı ruh yüksəkliyi ilə və əməyə məhəbbətlə qeyd etsinlər.

Azərbaycanda Novruz ən qədim bayramlardan biridir.

...Bütün qadağanlara baxmayaraq, xalq Novruzla əlaqədar bir-birindən zəngin, rəngarəng nəğmələrini, adətlərini, oyun və tamaşalarını yaşada bilmişdir”.

Həqiqət budur ki, müstəqilliyə gedən keşməkeşli və əzablı yolu unudulmaz qurbanlar bahasına başa vurmada, ümumən azadlığa nail olmaq, eləcə də nəsil-nəsil yaşadılan və inkişaf etdirilən müqəddəs milli-mənəvi dəyərləri ürək dolusu yaşamaq arzusuna yetmək də söz olaraq qalır.

Ancaq məşhur fikirdir: «Can sözdür – əgər bilirsən insan; - Sözdür ki, deyirlər özgədir can!».. (Füzuli)

Həyat göstərir ki, xalqın özü də, sözü də haqdır və əbədidir; həmçinin onun iradəsini ifadə etməli olan elm – söz-sənət adamları yalnız övladı olduqları xalqın arzu və ideallarına sadıq qalmaqla onun xeyir-duasına nail ola bilərlər.

İndi mən qeyri-ixtiyari olaraq böyük ədibimiz Süleyman Rəhimovun bir zaman – keçən əsrin 60-cı illərinin əvvəllərində özünün və bəzi qələm yoldaşlarının doğum günlərinin pasport qeydindən danışarkən bu sətirlərin müəllifinə dediyi zahirən bəlkə zarafat ovqatlı, lakin əslində adamı düşündürən və hətta bir az da kədərləndirən etirafını xatırlayıram. Süleyman müəllim özünün və səhv etməməyə Səməd Vurğunun doğum günlərini Novruz bayramı həvəsilə müvafiq surətdə 21-22 mart tarixlərinə yazdırdıqlarını aşkar bir razılıqla deyirdi. (Belə qələm adamlarımızın yenə də ola bildiklərinə şübhə etmirəm, lakin dəqiq adlar da çəkə bilmirəm).

Burada onu qeyd etmək istərdim ki, xalqımızın-millətimizin ruhu olan ədəbiyyatımız, eləcə də ədəbi-mədəni həyatımızın mötəbər salnaməsi sayılan «Ədəbiyyat qəzeti» mövcud olduğu dörrdə üç əsrə bərabər dövr ərzində ən ağır məqamlarda belə əbədiyaşar milli-mənəvi dəyərlərimizə sadıq qalmış, onu daha da zənginləşdirmiş və gələcək nəsillərə əmanət vermişdir. Xalqın taleyində həlledici əhəmiyyətə malik neçə-neçə mənəvi-əxlaqi problemlər söz ustalarımızın, elm-sənət adamlarımızın ardıcıl səyi ilə illər keçdikcə nəhayət, həllini tapa bilmişdir.

Doğma qəzetimizin mötəbər müəlliflərindən olan görkəmli şərqşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Aida İmanquliyeva iyirmi il bundan əvvəl yazdığı «Novruz Şərq ölkələrində» («Ədəbiyyat qəzeti», 21 mart 1991-ci il) adlı geniş elmi məqaləsində göstərirdi ki, Yeni il – Novruz bayramı Mərkəzi Asiyadan Balkanlara qədər uzanan böyük bir ərazidə məskunlaşan bütün türk xalqları tərəfindən sevinclə qarşılanır. Keçirilmə günü müxtəlif olsa da, bunların hamısı Azərbaycanda «bayram ayı» deyilən və 20 fevraldan 21 marta qədər olan dövrü əhatə edən müddətə təsadüf edir.

Aida xanım Şərq dünyası ədəbiyyatı və tarixinin görkəmli tədqiqatçısı və bilicisi kimi bu əziz günün türk xalqları arasında hansı şəkildə səsləndiyini də xatırladır: «nooruz» (qırğızlarda), «novruz» (özbəklərdə), «novruz, nauruz» (qazaxlarda) və s.

Müstəqilliyə gedən yolda, qeyd etdiyim kimi, sözün düzünü demək, xalqın müqəddəs mənəvi dəyərlərini adı ilə ifadə etmək elm-sənət adamlarımız üçün məşum «olum ya ölüm» sualına öz həyatları bahasına cavab vermək mahiyyətində idi.

Bu ağır və şərəfli yolda müxtəlif nəslə mənsub ziyalılarımızın hər birinin öz mənəvi borcunu imkanı daxilində necə, hansı əsəb gərginliyi hesabına yerinə yetirdiyini qeyd etmək, yada salmaq bu gün təbii ki, ədalətli olardı.

Eyni zamanda xalqın ruhi-mənəvi dünyası ilə bağlı mübarizə yolunda əsrin neçə-neçə çətin məqamlarını keçib gəlmiş «Ədəbiyyat qəzeti»nin mövqeyini, ardıcılığını da vurğulamağımız yerinə düşərdi.

Tale elə gətirib ki, mən əgər belə demək mümkünsə, “bu müşkül prosesin” 37* -ci görmüş «Ədəbiyyat qəzeti»nin 60⁺-cı illər səhifələrində necə nigaran, ehtiyatlı addımlarla davam etdirildiyinin bir əməkdaş kimi bilavasitə şahidi olmuşam.

Böyük folklorşunas alim, keçmiş sovet məkanında mötəbər həmkarlarının şəksiz etimadını qazanmış professor Məmmədhüseyn Təhmasib 1966-cı ilin Novruz bayramı ərəfəsində (12 mart) «Adət, ənənə, mərasim, bayram...» adlı geniş və çox qiymətli elmi faktlara əsaslanan məqaləsini redaksiyaya təqdim etdi. Məqalənin «Müzakirə yolu ilə» rubrikası altında çap olunması məsləhət bilindi.

Məmmədhüseyn müəllim ehtiyatla yazırdı: «Öz əcdadını sevməyən həqiqi mənada özünü və övladını da sevə bilməz. Keçmişinə xor baxan, gələcəyinə kor baxar. Lakin öz keçmişini sevmək, ona ehtiram bəsləmək heç də onun hər nəyi olubsa qeyd-şərtsiz qəbul etməyə haqq vermir. ...Biz bunların yaxşılarını yaşatmalı, inkişaf etdirməli, hətta bir qədər daha gözəlləşdirməli; zərərlilərini, bizi geriye çəkənlərini, irəliləməyimizə mane olanlarını isə doğma atamızın pis vərdişləri kimi rədd etməli, həyatımızdan, məişətimizdən silməliyik.

...Yüzlərlə... misallar... sübut edir ki, təsəvvürlər, görüşlər qənaətlər, inamlar, ənənə, mərasim, adət və bayramlar aləmi çox mürəkkəb bir aləmdir. Buna görə də bunlara münasibət məsələsində də ölçü-biçi ehtiyatlı, düz olmalıdır».

Müəllif daha sonra qeyd edirdi ki, yaşadılması lazım və vacib olanlar dedikdə, məlum olduğu kimi, elə mərasimlər, elə bayramlar nəzərdə tutulur ki, öz ictimai əhəmiyyətlərinə, mənə və məzmunlarına, estetik məziyyətlərinə görə əsrlərdən bəri yaşamış, yaşayır və yaşayacaqlar. Bizdə belə bayramlardan biri Novruz bayramıdır. Bütün dünya xalqları kimi, bizim xalqımızın da tarixində saysız-hesabsız bayramlar olmuşdur. Lakin bunların heç biri Novruz bayramı qədər geniş yayılmamış, xalqın məişətində bu bayram qədər dərin kök sala bilməmişdir.

Məmmədhüseyn fikrini təsdiqləyən kifayət qədər təkzibolunmaz faktlar gətirərək belə bir nəticəyə gəlirdi: «Bizcə, Novruz bayramı xalqımızın həyata, təbiətə, torpağa, zəhmətə məhəbbətinin təzahürüdür. Biz bu bayramı qondarma əlavələrdən və sadələvh ünsürlərdən təmizləyərək, eləcə də... vaxtı keçmiş mərasimlərini bir tərəfə ataraq müasir, mədəni, ümumxalq bayramı səviyyəsinə qaldırmalıyıq. Biz bu bayramdan yaz təsərrüfat işlərimizə hazırlığın yoxlanılması və başlanması günü, yaxud həftəsi, hətta ayı kimi çox səmərəli şəkildə istifadə edə bilirik.

Adət və ənənələrlə, mərasim və bayramlarla ciddi şəkildə məşğul olmaq lazımdır. Bizcə, bunun üçün respublika miqyasında xüsusi bir şura yaradılmalıdır».

Yəqin oxucu bilmək istər ki, adı çəkilən məqalənin çapından sonra – yəni qəzetin Novruz bayramı qeyd olunması növbəti sayında (19 mart 1966) həmin mövzuda nə kimi materiallar verildi. Mənzərə belədir: böyük formatda çıxan dörd səhifəlik qəzetin üçüncü səhifəsində sol sütunda «Bahara eşq olsun!» rubrikası altında «Çiçəklər» foto-etüdü (Gənclərin bahara aid şeirləri) verilmişdir. Ondən aşağıda «Gənclərin bahar şeirləri» ümumi başlığı ilə Əlisa Nicatın «Etüdlər» («Yaz çəmənə uzandı, - Dağları qucaqladı. - Şəlalələrdə güldü, - Çəşmələrdə çağladı...»), İskəndər Etibarlının «Toyxanadır təbiət» («Qış qurtarıb, - Yer Günəşdən uzaqlaşır, - Bahar yerlə qucaqlaşır...» və s.), Raqub Kərimovun «Bənövşə» (Torpağı ilk bahar oyadan zaman, - Yuxulu gözünü ovuşdurmusan. – Tənhalıq qəlbini göynədən zaman, - Baharı qış ilə qovuşdurmusan». («Qışı bahar ilə qovuşdurmusan» deyilsəydi daha münasib olardı. – A.V.) Həmin səhifədə dolayısı ilə bayram gününü xatırladan «S.Vurğuna həsr edilmişdi...» (məlumdur ki, şairin anadan olduğu gün pasporta görə Novruza təsadüf edirdi) adlı imzasız kiçik bir xəbər

* 1937-ci il repressiyası nəzərdə tutulur

** 1960-cı il

də var. Belə başlayır: «Martın 16-da Razin qəsəbəsindəki Mədəniyyət sarayında böyük şairimiz Səməd Vurğunun anadan olmasının 60 illiyinə həsr olunmuş ədəbi gecə keçirilmişdir». Vəssalam... Hamısı səhifənin təqribən beşdə birini tutur.

Göründüyü kimi, az qala hər kəlmədə narahat ölçü-biçi, ehtiyat aşkar duyulmaqdadır. Bu əldə nəinki «Novruz bayramı», Novruz sözü, heç «Bahar bayramı» ifadəsi də işlədilmirdi.

Sonrakı ildə qəzetin bayram nömrəsində (18 mart 1967-ci il) bir az, necə deyirlər, «irəliləyiş»ə getmək mümkün edilib. Doğrudur ki, üz səhifəsində Novruz bayramına dair heç bir yazı yoxdur. Burada «Hamı Azərbaycan SSR Ali Sovetinə və yerli Sovetlərə seçkilərə!» müraciəti və «Xalqımızın səadəti üçün!» plakati verilmişdir.

Ancaq bu dəfə kiçik formatda 16 səhifə həcmində çıxan qəzetin 6-cı səhifəsi bütünlüklə «Bahar bayramı» ümumi başlığı altında verilmiş materiallardan ibarət idi. Burada Nəbi Xəzrinin «Yaz günü», Hüseyn Kürdoğlunun «Mübarək!» şeirləri, bu sətirlərin müəllifinin «Mənə anam öyrədib...» məqaləsi və rəssam Adil Quliyevin «Bahar bayramı» lövhələrindən Novruz bayramı tonqal üstündən atılan başı papaqlı oğlan uşağı və bayram şirniyyatı düzülmiş xonçada yanan şamlar təsvir edilmiş iki rəsm dərc olunmuşdur.

Beləliklə, «Bahar bayramı» sözü, mətbuatda nəhayət dilə gətirilsə də, «Novruz bayramı» şəklində deyilməsi hələ ki, mümkün deyildi.

Sonrakı illərdə isə hansı səbəbə görə isə bayram üzərində qadağalar yenidən gücləndirildi. Bu yasaqlıqlar səksəninci illərin sonlarına yaxın yavaş-yavaş yenidən başladı. Bu işdə akademiklərdən Mirzə İbrahimov və Fuad Qasımzadənin xidmətlərini xüsusilə qeyd etmək gərəkdir. 1989-cu ildə buz nəhayət sındırıldı. «Yazıcı» nəşriyyatı o vaxt çox gənc professor olan folklorşünas Azad Nəbiyevin «Novruz» adlı kitabını nəşr etdi. Nəfis şəkildə nəşr olunan «Novruz» (1989) böyük ədib və alim, ictimai xadim Mirzə İbrahimovun qələmindən çıxan bu qiymətli sözlərlə başlayırdı. Mirzə müəllimin mötəbər rəyi məqaləsinin başlığına çıxardığı üç kəlmədə dəqiq ifadə olunurdu: «Novruza layiq bədiyyə». Mirzə müəllim yazırdı: «Tanınmış folklorşünasımız, filologiya elmləri doktoru, professor Azad Nəbiyevin böyük zəhməti nəticəsində müxtəlif illərdə yazıya alınmış bu nümunələr qorunub saxlanmış və bu gün oxuculara təqdim edilir. Novruz bayramına layiqli bədiyyə olan bu kitab eyni zamanda bayramın insanlara verdiyi sevinc və məhəbbəti ifadə edir». «Novruz» a həqiqətən layiq həmin bədiyyəni hörmətli qələm dostumuz Azad Nəbiyev «Novruz bayramı» (1997), «Azərbaycanda Novruz» (Ankara, 1992), «İlaxır çərşənbələri», «İlin əziz günləri» adları altında Ankarada, Levkoşada, Tehranda və Təbrizdə çap etdirdi.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrikində göstərir ki, xalqımız min illər ərzində təşəkkül tapmış ənənələrə sadıq qalaraq hər il Novruz gününü təntənə ilə bayram edir. Təbiətlə insanın sarsılmaz vəhdətinə dair qədim təsəvvürləri əks etdirən Novruz bayramı insanlarımızın yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur. Ulu əcdadlarımızın indiki nəsillərə misilsiz ərməğanı olan Novruz adət-ənənələrinin günümüzədək layiqincə yaşadılması Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tariximiz qarşısında müstəsna xidmətidir.

Bu müstəsna xidməti tarix özü də heç şübhəsiz, nəsil-nəsil unutmayacaq. Təbii ki, bu müstəsna xidmətin nəticəsində Novruz bayramı xalqın yaddaşında yaşayaraq günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Xalqımıza bu müstəsna xidməti göstərənlərin sırası isə geniş və əhatəlidir. Təkcə ötən yüzilliyə nəzər salsaq bu sırada Həsən bəy Zərdabi, N.Nərimanovdan başlayaraq M.Ə.Rəsulzadənin, Ə.Haqqverdiyevin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Səməd Vurğunun, Mir Cəlalin, Süleyman Rəhimovun, Mirzə İbrahimovun, Heydər Əliyevin, M.H.Təhmasibin, Şıxəli Qurbanovun, Azad Nəbiyevin adlarını böyük qürur hissi ilə çəkməli olursan.

Novruz bayramının beynəlxalq aləmdə dəyərləndirilməsindən sonra Azad Nəbiyev bayramla bağlı əlində olan materiallar əsasında Novruz bayramını beynəlxalq dünyaya təqdim etməyə layiq olan yeni əsəri ilə oxucuların görüşünə gəlir. Bunu ancaq yüksək vətəndaşlıq kimi hesab etmək daha ədalətli olardı.

Аяз Вефалы
Главный редактор газеты «Адабият»
(Азербайджан)

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ ЗАСЛУГА НАШЕГО НАРОДА

Р Е З Ю М Е

В статье отмечаются исторические заслуги азербайджанского народа в деле хранения и передачи праздника Новруз подрастающему поколению и особо оценивается вклад в это дело представителей национальной интеллигенции.

Ayaz Vafali
Editor-in-chief of the newspaper “Adabiyat”*
(Azerbaijan)

THE EXCLUSIVE CONTRIBUTIONS OF OUR PEOPLE

S U M M A R Y

The article deals with historic contributions of the Azerbaijani people to saving and handing of Novrouz Holiday to future generation and the role of the representatives of the intelligentsia has been highly appreciated.

* “Adabiyat” (“Literature” – trans.)